

domestic education of 1920 - 1930s. The possibilities of a systematic approach and the principle of subjective thematic systematization, the terminological analysis for studying the history of educational terms and establishing the relationship of subordination of concepts and their place in the conceptual apparatus of the pedagogical theory of the investigated period are shown.

Key words: subjective thematic systematization, the pedagogical theory.

Стаття надійшла до редакції 27.03.2012 р.

Прийнято до друку 27.04.2012 р.

УДК 94 (477) "194" : 331. 105.24

Т. В. Івченко

**СТВОРЕННЯ НОВОЇ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ
РОБІТНИЧИХ КАДРІВ В УКРАЇНІ В 40-Х РОКАХ
XX СТОЛІТТЯ.**

Одним із пріоритетів держави на сучасному етапі є створення ефективної системи підготовки кваліфікованих робітничих кадрів. Вдосконалення національної професійної школи неможливе без ретельного вивчення й використання історико-педагогічного досвіду. Особливо цікавим і повчальним є досвід роботи вітчизняних професійних навчальних закладів у реформаційні часи, коли кардинально мінялись підходи до професійної підготовки фахівців. Ґрунтовні зміни в системі підготовки кваліфікованих робітників відбулися в 40-50-х роках XX століття. Не буде перебільшенням говорити про наявність спільних завдань у професійно-технічній освіті того періоду і її розвитку та реформування на сучасному етапі.

Історико-педагогічні аспекти професійно-технічної освіти досліджуваного періоду знайшли певне відображення в фундаментальних історико-педагогічних роботах 60-х – першої половини 80-х років XX століття (С. Батишев, А. Веселов, М. Кондаков, Н. Кузін, М. Колмакова, М. Пузанов, Г. Терещенко та ін.), в історико-педагогічних публікаціях пострадянського періоду - 90-х років XX – початку XXI століття (В. Курило, І. Лікарчук, Н. Ничкало, Н. Падун та ін.). Історії професійно-технічної освіти були присвячені й дисертаційні роботи, які було виконано як в 50-80-х роках XX століття (Ю.Бабко, Ф.Заузолков, В. Терентьев та ін.) так і в 90-х роках XX – на початку XXI століття (А. Ворох, М. Карелін, В. Липинський та ін.).

Проте сьогодні відсутні дослідження й публікації, які були б безпосередньо присвячені виявленню особливостей та тенденцій

розвитку професійно-технічної освіти в Україні в 40-х-50-х роках ХХ століття. Виключення складає стаття А. Селецького „До історії становлення і розвитку системи робітничої підготовки в Україні. Державні трудові резерви” (2010), в якій зроблено спробу сучасного підходу до висвітлення чинників, що обумовили появу державних трудових резервів та неупередженої оцінки суттєвих ознак цієї системи робітничої підготовки.

Мета даної статті полягає в тому, щоб простежити становлення системи підготовки кваліфікованих робітничих кадрів в Україні у 40-50 х рр. ХХ століття.

За своє існування система професійно-технічної освіти пережила велику кількість реформ та перебудов. Характерно, що всі рішення приймалися на державному рівні, і всі вони, як планувалось, були направлені на вдосконалення системи підготовки кваліфікованих робітників.

Напередодні Великої Вітчизняної війни Україна перебувала в складному соціально-економічному та політичному становищі. Переживши роки голодомору 1933 р., потерпівши „матеріальні нестатки та побутову невлаштованість”, український народ був готовий до тяжкої праці, заради соціалістичного будівництва [3., с. 21-22]. Під час великих перетворень, коли країна здійснювала соціалістичну реконструкцію народного господарства, держава потребувала істотних змін в організації підготовки робітничих кадрів у системі професійно-технічної освіти.

Загострення проблеми забезпечення промисловості кваліфікованою робочою силою в 40-х-50-х рр. ХХ століття обумовлювалось, на наш погляд, двома причинами.

Перша причина (внутрішня) була пов'язана з тим, що реформа 1929 р., яка зробила школи ФЗУ основною формою підготовки робітничих кадрів, наблизила школи фабзавучу до виробництва, що бурхливо розвивалося, дала змогу збалансувати співвідношення виробничого та теоретичного навчання, в період третьої п'ятирічки через високі темпи зростання промислового виробництва вже не відповідала потребам різних галузей народного господарства у безперервному поповненні добре підготовлених робітників.

Слід відзначити, що в другій половині 30-х років в Україні завершувався період соціалістичної реконструкції народного господарства, під час якої країна добилась певних успіхів у забезпеченні держави робочою силою. З 1929 по 1939 рік. чисельність робітників і службовців в усьому народному господарстві збільшилась з 11,6 до 28 млн. чол. Колгоспна система дала промисловості та іншим галузям господарства 8,5 млн. чол., з приросту в 16,4 млн. чол. [6, с. 49].

Підготовка робітничих кадрів супроводжувалася як кількісним, так і якісним їх зростанням. Визначним чинником в створенні системи підготовки кваліфікованих робітників у 1935 році став стахановський

рух, який поставив нові завдання перед системою підготовки робітничих кадрів.

Аналіз підготовки молоді в фабрично-заводських училищах дав змогу зрозуміти, що вони перестали задовольняти потреби галузей народного господарства. Кількість шкіл ФЗУ та кількість учнів в них різко зменшувалась. В порівнянні з 1931/32 навчальним роком у 1938/39 навчальному році майже в три рази скоротилась кількість шкіл, а в чотири - кількість учнів в них. Поповнення робітничих кадрів переважно вихідцями з колгоспів послаблювало приріст продукції промисловості, тому що вони або володіли низьким рівнем кваліфікації, або зовсім не мали її. Криза професійної освіти поглиблювалась ще й тим, що в державі не існувало центрального методичного керівництва, оскільки всі заклади професійної освіти були підпорядковані окремим наркоматам [1, с. 419].

Друга причина (зовнішня) полягала в тому, що напередодні другої світової війни зростає загроза нападу на СРСР, і країна повинна була забезпечити потужний розвиток військово-промислового комплексу. Саме цим пояснюється той факт, що у 1938-1940 рр. при середньорічному загальному збільшенні промислового виробництва на 13% випуск продукції оборонної промисловості зріс на 39%. Країна мусила збільшувати витрати на оборонну промисловість. Мобілізаційні запаси потрібні були для забезпечення армії та воєнного виробництва [3, с. 22]. Різке зростання оборонної промисловості висувало нові вимоги до рівня кваліфікації робочої сили, якої катастрофічно бракувало.

Задля ліквідації нестачі кваліфікованих молодих спеціалістів керівництво країни приступило до створення державних трудових резервів шляхом мобілізації міської та колгоспної молоді до ремісничих та залізничних училищ та шкіл фабрично-заводського учнівства.

У зв'язку з цим 2 жовтня 1940 року Президія Верховної Ради СРСР видала Указ «Про Державні Трудові Резерви СРСР». Почали діяти три види навчальних закладів професійно-технічної освіти – ремісничі і залізничні училища, в яких передбачалося навчання за дворічним строком для підготовки кваліфікованих „робітників-металістів, металургів, хіміків, гірняків, нафтовиків, та працівників складних професій залізничного транспорту; та школи фабрично-заводського навчання (ФЗН) з 6-місячним строком навчання для підготовки робітників масових професій” [3, с. 2-3]. Новостворені навчальні заклади системи трудових резервів працювали за навчальними планами і програмами, розробленими Головним управлінням трудових резервів при Раді Народних Комісарів Союзу Радянських Соціалістичних Республік [6, с. 55]. Всі навчальні заклади системи трудових резервів знаходились на повному державному забезпеченні.

Створені ремісничі і залізничні училища та школи ФЗН були розташовані в 17 областях Української РСР, переважно (90%) на сході і півдні країни, поблизу підприємств основних галузей промислового

виробництва. Виходячи з реальних можливостей того часу було організовано 316 навчальних закладів: 96 ремісничих училищ на 52 500 учнів, 20 залізничних на 5 700 та 200 шкіл ФЗН на 71 790 чоловік [2, с. 238-269].

Таким чином створювалася нова централізована система підготовки робітничих кадрів, яка виконувала соціальну та безпосередньо виробничу функцію. В мережах закладів системи трудових резервів використовувались командно-адміністративні методи управління, та авторитарні засоби виховання [3, с. 26]. Система управління навчальними закладами системи трудових резервів повністю відповідала тоталітарному режиму того часу.

З перших днів занять в нових типах навчальних закладів системи трудових резервів були виявлені певні хиби та недоліки, які були викликані: нестачою кваліфікованих інженерно-педагогічних кадрів, відсутністю необхідної кількості робочих місць на виробництві та, насамперед, недоліками матеріально-культурних та побутових умов життя учнів. Це безумовно відбивалося на дисципліні праці та навчанні вихованців ремісничих та залізничних училищ. З метою вдосконалення виробничого процесу та навчально-виховної роботи партія та керівництво країни мусили приймати відповідні заходи.

Так, 28 грудня 1940 р. ЦК ВКП(б) і РНК СРСР зажадали вжити термінових та енергійніших заходів з налагодження роботи у школах ФЗН та закріпленню учнів у них. Одним із таких заходів був Указ Президії Верховної Ради СРСР „Про відповідальність учнів ремісничих, залізничних училищ і шкіл ФЗН за порушення дисципліни і самовільне залишення училища (школи)” [3, с. 47]. З виходом цієї постанови помітно поліпшилася робота училищ та шкіл фабрично-заводського навчання, докорінно змінилися матеріально-технічна база та побутові умови життя учнів. Для організації та поліпшення навчально-виховної роботи в мережах навчальних закладів системи трудових резервів ЦК ВКП(б) прийняв постанову про первинні партійні організації в ремісничих, залізничних училищах та школах ФЗН [Там само, с. 67].

Головним управлінням трудових резервів при СНК СРСР було розроблено більш 700 навчальних програм з різних професій. Згідно цих планів в училищах була організована політико-виховна робота серед учнів, значна увага приділялась їх військово-фізкультурній підготовці, але основний час відводився на виробниче навчання, яке в співвідношенні з теоретичним було 5:2 [5, с. 76].

З початком Великої Вітчизняної війни в системі підготовки кваліфікованих робітників, наряду з перебудовою економіки держави відбувалися докорінні зміни. Навчальні заклади системи трудових резервів переводилися на військовий лад. М.Ф. Пузанов та Г.І. Терещенко наводять дані про те, що більш ніж 100 тис. учнів ремісничих, залізничних училищ та шкіл фабрично-заводського учнівства у серпні – жовтні були евакуйовані в Куйбишевську,

Горьківську, Свердловську, Саратовську, Пензенську та інші області [Там само, с. 81]. Перед системою трудових резервів постали нові завдання – прискорена підготовка робітничих кадрів. Зміни сталися не тільки в контингенті та їх розміщенні, а і в навчально-виробничому процесі. Вивчення теоретичних дисциплін було скорочено, всі сили були спрямовані на виробництво військової продукції та на виконання певних завдань керівництва країни.

У 1941-1943 рр. система підготовки робітничих кадрів практично призупинила свою діяльність, але після визволення території Української РСР відновлення цієї системи відбувалося через реевакуацію училищ та шкіл, та заснування нових навчальних закладів системи трудових резервів.

В організації та відбудові зруйнованого війною господарства, в розвитку територій важливу роль відіграла постанова РНК СРСР і ЦК ВКП(б) від 21 серпня 1943р. „Про невідкладні заходи по відбудові господарства в районах, визволених від німецької окупації” [6, с 72].

Відповідно до потреб періоду відбудови народного господарства (1943 рік) мережа навчальних закладів системи трудових резервів поповнилася 23 спеціальними ремісничими училищами по 400 чоловік у кожному (всього 9200 чоловік із строком навчання 4 роки). Утримання училищ повністю здійснювалось за рахунок держави [Там само с. 73].

Під час війни, для поширення масштабів підготовки кваліфікованих робітників в системі трудових резервів уряд та партія внесли деякі зміни. Наряду з хлопцями до училищ та шкіл трудових резервів приймалися й дівчата, також приймалися діти, які залишилися без батьків.

Вся складність відбудови навчальних закладів з підготовки робітничих кадрів полягала в майже повному їх руйнуванні. Німецько-фашистські окупанти зруйнували та розграбували 900 училищ та шкіл ФЗН. Відбудова ремісничих, залізничних училищ та шкіл фабрично-заводського учнівства проводилась силами самих учнів, на основі широкого розгортання соціалістичного змагання. Завдяки самовідданій роботі учнів та працівників училищ, партійних, комсомольських організацій та шефській допомозі на початок січня 1944 р. навчально-виробничу діяльність почали 78 ремісничих і залізничних училищ, в яких навчались 26 861 чол., і 83 школи ФЗН з числом учнів 16919 чол. [Там само, с. 78].

Таким чином, зовнішні і внутрішні чинники зумовили створення в Україні на початку 40-х років ХХ століття нової системи підготовки робітничих кадрів, яка відповідала вимогам народного господарства й потребам оборонної промисловості, що бурхливо розвивалась. Організовувалось три типи професійних навчальних закладів: ремісничі, залізничні училища, школи ФЗН. Пізніше система професійної освіти доповнювалась новими типами професійних шкіл (спеціальні ремісничі училища та ін.). Нова система підготовки робітничих кадрів була

заідеологізованою й централізованою, мала жорстко регламентовану організаційну структуру й внутрішню організацію та безпосередні виробничі функції. Навчально-виховний процес у професійних навчальних закладах нового типу мав напіввоєнний характер, знаходився на повному державному забезпеченні, в ньому переважали авторитарні методи педагогічної діяльності, що відповідало стандартам тоталітарного суспільства.

Подальшого дослідження потребують питання, пов'язані зі змістом навчання в професійних школах 40-50-х років ХХ століття, формами й методами навчально-виховної роботи, особливостями управління професійними навчальними закладами досліджуваного періоду.

Список використаної літератури

- 1. Історія України: нове бачення: у 2т. Т.2/ За ред. В. Смолія.** – К.,: Україна, 1996. – 496 с.
- 2. Лікарчук І. Л.** Управління системами підготовки кваліфікованих робітників в Україні: педагогічний аспект (1888-1998 роки): дис. ...д-ра пед. наук: 13.00.04 /І. Л. Лікарчук; Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 1999. - 475.
- 3. Лобанов В. В.** Збірник офіційних керівних документів / В. В. Лобанов // Головне Управління трудових резервів. – М., 1945.
- 4. Ничкало Н. Г.** Профтехосвіта України ХХ століття / За ред. Ничкало Н. Г. // Енциклопедичне видання. – К. : АртЕк, 2004.
- 5. Пузанов М. Ф.** Розвиток форм та методів підготовки працівників / М.Ф. Пузанов. – М. : Вища школа, 1967.
- 6. Пузанов М. Ф., Терещенко Г.І.** Нариси історії нижчої професійно-технічної освіти в Українській РСР / М. Ф. Пузанов, Г. І. Терещенко. – К. : Вища школа, 1980.
- 7. Селецький А. В.** До історії становлення і розвитку систем робітничої підготовки в Україні. Державні трудові резерви / А. Селецький. – Електронний ресурс, 2010.
- 8. Терещенко Г. І.** Організаторська діяльність Комуністичної партії по підготовці робітничих кадрів (за матеріалами навчальних закладів професійно-технічної освіти 1940-1970 рр.) / Г.І. Терещенко. – К., Вища школа, 1974.

Івченко Т. В. Створення нової системи підготовки робітничих кадрів в Україні у 40-х рр. ХХ століття

Розглянуто соціально-економічні та суспільно-політичні чинники виникнення системи трудових резервів. Охарактеризовані організаційні форми підготовки робітничих кадрів в системі професійно-технічної освіти 40 рр.

Ключові слова: реформаційні процеси, система підготовки кваліфікованих робітників, професійно-технічна освіта, ремісничі училища, історико-педагогічне дослідження.

Ивченко Т. В. Создание новой системы подготовки рабочих кадров в Украине в 40-х гг. XX века

Рассмотрены социально-экономические и общественно-политические формы подготовки рабочих кадров в системе профессионально-технического образования 40 гг.

Ключевые слова: реформационные процессы, система подготовки квалифицированных рабочих, профессионально-техническое образование, ремесленные училища, историко-педагогическое исследование.

Ivchenko T. V. Making new system train labour personnel of Ukraine in 40 s 20 XX century

Socio-ekonomic and socio-political factors of beginnings and the essence of state manpower esources in Ukraine are under consideration. Organizational and pedagogical forms of training qualified labour personnel in the system of lower vocational training in Ukraine in 40 are characterized.

Key words: lower vocational education, professional-technical education, vocational education and training, handicraft education, historic-pedagoghical research.

Стаття надійшла до редакції 28.03.2012 р.

Прийнято до друку 27.04.2012 р.

УДК 372.134

Н. В. Камакіна

**РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ЗАХОДІВ З
ПОКРАЩЕННЯ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ШКОЛАХ
УКРАЇНИ (60-80 РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ)**

Сьогодні необхідність володіння якнайменш однією іноземною мовою вже не викликає сумнівів. Але результати зовнішнього незалежного оцінювання свідчать про те, що сучасні українські школи все ще не здатні забезпечити потрібний рівень володіння учнями іноземною мовою. Попри всі існуючі новітні методики, більшість випускників шкіл здатні складати речення лише у теперешньому часі та оперувати фразами з текстів, що були ними заучені напам'ять. Зрозуміло, що в умовах інтеграції України до міжнародного середовища така ситуація є неприпустимою, і практика навчання іноземних мов потребує докорінних змін.